

Ik heb het voorliggende Klimaatplan met interesse gelezen. Bij deze hierop mijn reactie.

In het algemeen kan ik concluderen dat ik de doelen in dit Klimaatplan in grote lijnen kan onderschrijven. Voor wat betreft de uitwerking en inzet van instrumenten is dit veel minder: van veel doelen wordt niet concreet gemaakt hoe deze bereikt kunnen worden en wat de overheid eraan gaat doen om deze doelen ook daadwerkelijk te behalen. **Ook ontbreekt veelal een duidelijk pad: hoeveel CO2 en energie moet in welke sectoren bespaard worden en wat is het afbouwpad voor de verschillende sectoren ten aanzien van fossiele brand- en grondstoffen?**

Voor wat betreft de door de overheid in te zetten instrumenten is er – ondanks dat dit expliciet genoemd wordt – in het Klimaatplan nog altijd weinig aandacht voor normering en beprijzing. Het plan staat vol goede voornemens en ideeën; om deze op een effectieve manier te realiseren is het essentieel dat veel **meer gebruik wordt gemaakt van normering en beprijzing**. Ik zie hierbij grote kansen in het koppelen van klimaatbeleid aan gezondheid en een gezondere en prettiger leefomgeving.

Fijn om in het Klimaatplan de oud-Hollandse wijsheid *voorkomen is beter dan genezen* tegen te komen: hoe succesvoller we emissies reduceren, hoe minder klimaatadaptatie nodig zal zijn. En hoe minder nadelige gevolgen van de klimaatcrisis we met zijn allen hoeven te ervaren.

Terecht wordt hierbij niet alleen de relatie met gezondheid gelegd, maar ook met gezonde en veerkrachtige ecoystemen! Gelukkig begint er ook steeds meer aandacht te komen voor de soms negatieve effecten van klimaatmaatregelen op het milieu en de biodiversiteit. Daarbij gaat het uitdrukkelijk niet alleen om de negatieve effecten van windparken hier op de biodiversiteit, maar ook op de grondstoffen die nodig zijn voor de bedachte oplossingen. **In het Klimaatplan verwacht ik meer aandacht ook voor het voorkomen van negatieve effecten buiten Nederland**. Ik denk hierbij meteen aan de (soms zeer schadelijke en klimaatonvriendelijke) winning van grondstoffen, maar ook aan de vaak erbarmelijke omstandigheden in mijnen en fabrieken.

Vanzelfsprekend wordt ook gewezen op de innovatiekracht van Nederland. Daarbij is essentieel om bij innovatie altijd te kijken naar alle milieu en sociale aspecten en je niet (alleen) blind te staren op de klimaatcrisis. De ervaring leert dat de focus op technische innovaties bijna altijd tot nieuwe problemen leidt. Ik ben dan ook verheugd met de kritische kanttekeningen bij zowel grondstoffengebruik als digitalisering en de terechte inzet op genoemde win-win-situaties. **Deze brede blik zou voorwaarde moeten zijn voor alle (door de overheid gestimuleerde) innovaties in Nederland**. De beste manier om negatieve effecten te beperken is over het algemeen starten bij het beperken van vraag (en aanbod). Ook hiervoor geldt: voorkomen (van vraag naar grondstoffen/energie) is beter dan genezen. **Ik verwacht in het Klimaatplan dan ook meer aandacht voor vermindering van vraag (en aanbod) zowel bij consumenten als bedrijven**.

Ik ben blij met de uitdrukkelijke focus op rechtvaardigheid. Deze rechtvaardigheid gaat wat mij betreft niet alleen op bij het ontzien en helpen van mensen met lagere inkomens en mogelijkheden, maar geldt ook voor bedrijven. Als voorbeeld: twee derde van het gasverbruik door Nederlandse bedrijven en instellingen is vrijgesteld van energiebelasting. Voor grootverbruikers die nog wél worden belast, geldt een veel lager tarief dan voor andere bedrijven. U geeft zelf aan dat de vervuiler zou moeten betalen, tenzij dit niet redelijk is, bijvoorbeeld voor mensen met een laag inkomen of kleine bedrijven en maatschappelijke organisaties. ***Ik pleit dan ook voor het volgende:***

- ***Grote bedrijven vallen niet onder de uitzondering, dus voor hen zou het vervuiler-betaalt-principe moeten gelden. Dat betekent dat grootverbruikers geen belastingvoordeel zouden moeten krijgen, maar dat juist een oplopende belasting gerechtvaardigd is: wie meer gebruikt (=vervuilt) betaalt ook in verhouding meer. Hier zal een grote stimulans van uitgaan om energie te besparen.***
- ***Dit geldt ook voor kerosine: de belastingvrijstelling hiervoor moet komen te vervallen.***
- ***Ook voor vliegen lijkt mij een oplopende belasting gerechtvaardigd. Veelvliegers zouden meer moeten betalen naar mate ze meer vliegen.***
- ***Alle vormen van fossiele subsidies moeten binnen een paar jaar worden afgeschaft. Het gaat hierbij om meer dan alleen directe subsidies, maar ook om belastingkortingen, exportkredietverstrekkingen en dergelijke.***

Het geld dat met deze maatregelen wordt vrijgemaakt kan worden gebruikt om mensen met lage inkomens en kleine en maatschappelijke organisaties te helpen met het isoleren en verbeteren van hun huizen.

Gelukkig is het voor Nederland vanzelfsprekend om een reductiepad te kiezen dat in lijn is met de Europese Klimaatwet. Jullie geven het zelf in jullie kader op p. 25 al aan, maar het is belangrijk om te benadrukken dat het in relatie tot klimaatverandering gaat om de totale, cumulatieve hoeveelheid uitgestoten CO₂. Dat betekent dus dat daling nu vele malen effectiever is dan daling later. Als je het totale koolstofbudget eerlijk over de wereld zou verdelen, hebben we dat in Nederland al dubbel en dwars opgesoupeerd. ***Ik pleit er dan ook voor dat Nederland ook in Europees verband inzet op het zo snel mogelijk verlagen van de CO₂-uitstoot. Oftewel: we gaan ook in Europees verband voor een reductie van 90% voor 2040. Vanzelfsprekend nemen wij dat – vooruitlopend op Europese besluitvorming – nú vast op in ons Klimaatplan.***

Een reductie van 90% in de komende 15 jaar is alleen niet niks, dat besef ik ook. Nederland – en andere landen, maar daarover gaat het hier niet – zou er *alles* aan moeten doen om dit ook echt te realiseren! Dat betekent dat we niet alleen allerlei losse maatregelen moeten nemen en budgetten moeten vrijmaken, maar een overkoepelend plan moeten hebben. Hoe willen we dat Nederland er in 2050 uitziet? Wat zijn de

vereisten om van Nederland voor iedereen een prettig land te maken. Vanzelfsprekend kunnen planbureaus hier scenario's voor maken (dat hebben ze ook al gedaan). Het lijkt me alleen juist belangrijk dit samen met de inwoners te doen. ***Ik pleit dan ook voor een groot opgezet, maatschappelijk gesprek over hoe we in dit land willen leven. Wat vinden we écht van waarde en belangrijk en wat betekent dit voor de keuzes die we nu maken? Dit zou bijvoorbeeld kunnen via een breed opgezet Burgerberaad waarin ook de rest van de samenleving op allerlei manieren wordt betrokken.***

Aangezien we geld, energie en menskracht maar één keer kunnen uitgeven, is het essentieel te kijken op welke manieren we zo snel en effectief mogelijk resultaten kunnen boeken. Hier voor is het essentieel om te starten met de grootste en snelste besparingen. Ook hierom is het zo belangrijk veel meer te kijken naar zowel wat voor onze samenleving (en de rest van de wereld) écht van belang is als naar waar de grootste besparingen mogelijk zijn. Het is vooralsnog zeer de vraag of inzet van middelen in kerncentrales en het afvangen en opslaan van CO₂ behoren tot de meest effectieve route om onze netto-CO₂-uitstoot zo snel mogelijk te laten dalen. V.w.b. kerncentrales: het duurt jaren voor deze überhaupt enige bijdrage aan het verminderen van CO₂ leveren. V.w.b. afvangen en opslaan van CO₂: het geld dat hierin gestoken wordt, kan niet gestoken worden in het verminderen van de daadwerkelijke uitstoot. Dat betekent dat uiteindelijk méér CO₂ uitgestoten is, méér CO₂ opgeslagen zou moeten worden en we dus aan het eind méér geld kwijt zijn dan als we nu vol inzetten op besparen. Het is veel effectiever om éerst de kraan dicht te draaien dan om eerst te gaan dweilen. ***Ik pleit dan ook voor het stopzetten van inzet van mens en middelen voor kerncentrales, het beperken van deze inzet voor CCS en om alles op alles te zetten voor het verminderen van onze uitstoot.***

In het Klimaatplan wordt ook het belang van private financiering benadrukt. Logisch: de overheid kan niet overal voor opdraaien én heel wat bedrijven maken goed winst. In plaats van deze winst af te romen en aan – over het algemeen toch al vermogende – aandeelhouders te doneren, zou de overheid bedrijven moeten verplichten een flink deel van deze winst in te zetten in de transitie. ***Ik pleit er dan ook voor om véél kritischer te zijn bij het subsidiëren van de transitie bij goed draaiende bedrijven en bedrijven te verplichten deze verduurzaming zo veel mogelijk met eigen vermogen te realiseren. Ook moet de overheid stoppen met het vergoeden van “schade” voor bedrijven bij het aanscherpen van regelgeving (d.a. schadevergoedingen bij eerder sluiten van fossiele energiecentrales); dit hoort immers gewoon bij ondernemersrisico. Bedrijven kunnen dergelijk beleid al jaren zien aankomen. Dat ze daar onvoldoende op hebben geanticipeerd is hun probleem, niet dat van de samenleving.*** Dit draagt ook bij aan een normverandering. Bovendien levert dit geld op om de transitie te ondersteunen bij groepen die deze financiële slagkracht niet hebben.

Natuurlijk is het belangrijk in te zetten op het opschalen van het aanbod van duurzame energie. Minstens zo effectief is het om in te zetten op het beperken van de energievraag. Het vergroten van het aandeel elektrisch rijden is een weinig effectieve manier om de energievraag te verlagen. ***Veel effectiever is het vol in te zetten op bereikbaarheid van voorzieningen op loop- en fietsafstand, het verbeteren van OV en OV-gebruik én het verminderen van de aantrekkelijkheid van individuele automobility. Dit draagt niet alleen bij aan het verminderen van energiegebruik en dus CO2-uitstoot, maar is ook goed voor de lucht-, bodem- en waterkwaliteit (ook elektrische auto's zorgen immers voor fijnstof én (o.a. via bandenslijtage) vervuiling van bodem en water).*** Ook dit draagt bij aan een normverandering van automobility naar minder energie-intensieve mobiliteit.

Terecht is er expliciet aandacht voor gedragsverandering. Dit hangt nauw samen met de gewenste normverandering. Hierin is aandacht voor *schonere* consumptie; dit is natuurlijk volstrekt onvoldoende om substantiële impact te maken. Wat ik mis is de aandacht voor *minder* consumptie. Zoals bekend mag zijn, bestaat een groot deel van onze impact uit spullen. De taak voor overheden, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties om duurzamere keuzes te faciliteren én normaliseren, gaat verder dan nu beschreven is. Onderstaande maatregelen zijn niet alleen logisch, maar worden ook als essentieel gezien door gedrags- en klimaatwetenschappers. Deze gedragswetenschappers stellen ook: een verbod op fossiele reclame is een onmisbare maatregel in een beleidsmix die is gericht op gedragsverandering. Een beleidsmix zónder zo'n verbod is volgens de wetenschappers zelfs dweilen met de kraan open. Want, hoe denkt u verre vliegvluchten te ontmoedigen als mensen op straat, in de krant, op hun socials, op tv verleid worden om naar Curacao te vliegen? Ook uw eigen adviseurs (WRR, WKR, RLi en PBL) benadrukken het belang van dergelijke maatregelen.

Ik pleit dan ook voor:

- ***Een Europese koploperpositie in het eisen van reparerbaarheid en maximale levensduur van spullen.***
- ***Een verbod op reclame voor klimaatschadelijke producten en diensten zoals vliegen, individuele mobiliteit (dus alle auto's), fossiele brandstoffen, weer een nieuw model telefoon, e.d.***
- ***Een effectieve handhaving op reclames die producten en diensten groener doen lijken dan deze in werkelijkheid zijn (greenwashing). De huidige handhaving gebeurt alleen achteraf; de schade is dan al geschied, de (klimaatonvriendelijke) norm alweer bevestigd.***
- ***Het verplichten dat reclame-uitingen daadwerkelijk en substantieel moeten bijdragen aan het stellen van een toekomstbestendige norm en de daarvoor benodigde transitie. D.a. de reclames van natuurhuisje.nl, reclame voor reparaties, voor lokale low-impact activiteiten, etc.***

- **Het faciliteren van low-impact keuzes door deze makkelijker en goedkoper te maken. D.a.**
 - **Een deur-tot-deur app, inclusief deelmobiliteit, die niet gekoppeld is aan specifieke bedrijven.**
 - **Een Europees boekingssysteem voor internationale treinreizen.**
 - **Beprijzen van niet-toekomstbestendige keuzes (a.d.h.v. CO2, vervuiling, etc) en ondersteunen van toekomstbestendige keuzes, zodat deze goedkoper worden dan het schadelijke alternatief.**
 - **En ga zo maar door!**
 - **Normering in te stellen voor verbruik; niet op basis van product categorie, maar voor de hele productgroep. Hier bedoel ik mee: niet een CO2-klasse voor verschillende categorieën auto's, maar voor alle auto's. Hiermee wordt voorkomen dat door het groter en zwaarder maken van auto's de efficiëntiewinst ongedaan wordt gemaakt.**
 - **Normering in te stellen voor de hele keten en niet op alleen op basis van product. Dus niet alleen minder CO2-uitstoot per auto, maar voor de hele sector. Hiermee wordt voorkomen dat de milieuwinst (grotendeels of meer dan volledig) teniet wordt gedaan doordat er steeds meer auto's zijn.**
 - **Deze maatregelen leiden meteen tot de noodzaak om alternatieven voor vraagstukken aan te bieden die niet gebaseerd zijn op aanschaf van producten en gebruik van toegevoegde energie. D.a. het eerder genoemde lopen en fietsen i.p.v. autogebruik.**

Bij sectoren mis ik de aandacht op het afbouwen van de sectoren die niet toekomstbestendig zijn. Het gaat er niet alleen om een duurzame, toekomstbestendige en gezonde samenleving (en economie) op te bouwen, maar ook om de schadelijke, lineaire economie af te bouwen. In theorie kan het merendeel van de genoemde doelen gehaald worden door heel veel schone energie te produceren *zonder* de schadelijke energie af te bouwen. Dit kan niet de bedoeling zijn. ***Ik pleit dan ook voor een helder afbouwscenario van schadelijke bedrijfstakken die geen plek hebben in de toekomst na 2050. Daarnaast is het vanzelfsprekend dat de staat op geen enkele manier (exportkredietverzekeringen, subsidies, belastingkortingen, vergunningverlening, participatie) bijdraagt aan het starten van nieuwe fossiele projecten. Ook niet indirect door organisaties waarvan de staat (mede-)eigenaar is.***

Daarnaast kan in de energiesector veel breder gekeken worden. Problemen als netcongestie en warmteopslag kunnen ook op andere dan elektrische manieren worden opgelost. Ik pleit ervoor onze innovatiekracht in te zetten op methodes die op alle milieuaspecten substantieel beter scoren dan de huidige. D.a. basaltbatterij Boxtel, opslag van energie in reductie van metalen, etc.

De genoemde uitbreiding van biologische landbouw kan alleen gerealiseerd worden als hiervoor een gelijk speelveld wordt gecreëerd; nu staat deze op achterstand ten opzichte van gangbare landbouw. De milieuschade die door de gangbare landbouw gecreëerd wordt, is immers niet meegerekend in de prijs, terwijl we deze als samenleving wél betalen. De vaak hogere prijs voor biologisch is dan ook een uitwas van oneerlijke marktwerking. Het is niet meer dan terecht dat ook hier geldt dat de vervuiler betaalt en niet de samenleving. ***Dat betekent dat in de prijs voor fossiele brandstoffen en kunstmest de maatschappelijke kosten worden meegerekend, bijvoorbeeld door extra belasting of aan de hand van True pricing. Bovendien zou het vanzelfsprekend moeten zijn het gebruik van gif in de landbouw zo snel mogelijk naar beneden te brengen. Door verscherpte regelgeving en verboden én door de maatschappelijke kosten mee te rekenen. Daarnaast is er natuurlijk niets dat het gebruik van schadelijke gifstoffen in de omgeving van natuur en mensen rechtvaardigt. Dit zou sowieso verboden moeten worden.***

Met deze maatregelen wordt zowel een eerlijk speelveld gecreëerd volgens het principe de vervuiler betaalt, wordt de bedrijfszekerheid van toekomstbestendige landbouw gegarandeerd én wordt de overstap naar duurzame landbouw gemakkelijker gemaakt. Aanvullend hierop zouden ***banken verplicht moeten worden in hun kredietverstrekking de maatschappelijke effecten sterker mee te wegen en in hun advisering bij te dragen aan een versnelde verduurzaming van het hele landbouwsysteem.*** Ook zou er ruimtelijk instrumentarium moeten komen om landbouwgrond in de omgeving van dorpen en steden, scholen en kinderdagverblijven én in de omgeving van natuur gericht in te gaan zetten voor biologische, gezonde landbouw, aangepast aan de omliggende functies.

In dit kader wil ik ook noemen dat het tegengaan van verdere veraarding van het veen essentieel is. ***Bij dit ruimtelijk instrumentarium zou dus meteen gekeken moeten worden naar substantiële vernatting van onze veengebieden.*** Om deze te bewaren voor de generaties na ons, maar natuurlijk ook om alle koolstof die hierin opgeslagen is daar te houden.

Ten aanzien van de circulaire economie blijkt steeds weer dat er hiervoor voldoende initiatieven zijn, die echter stranden in de opschaling. Er is geen eerlijk speelveld voor nieuwe, duurzame initiatieven. Deze lopen tegen belemmerende, op de fossiele, lineaire economie gebaseerde regelgeving aan. ***Het is dan ook essentieel deze belemmerende regelgeving met grote spoed aan te pakken.*** Daarnaast lopen deze initiatieven vast op de financiële voordelen die de gangbare markt heeft opgebouwd door bijvoorbeeld massaproductie. ***Ook hiervoor is het essentieel de vervuiler te laten betalen door belastingen en true pricing toe te passen.***